

ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΣΤΑΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ ΑΓΩΝΑ*

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξεν ἡ ἀνωτάτη ἀρχή, ἡ ὁποία ἥτο ὑπεύθυνος ἀπέναντι τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας διὰ τὴν κοινοτικήν, τὴν σχολικήν, τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν ἐν γένει πνευματικὴν ζωὴν τῶν ὁρθοδόξων κοινοτήτων εἰς τὴν ἐπικράτειαν, ἀσχέτως φυλῆς καὶ γλώσσης.

Ἄλλα τὰ ἑθνικιστικὰ κινήματα τῆς Εὐρώπης καὶ εἰδικώτερον τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ὑπὸ τὸν πνέοντα ἄνεμον τοῦ πανσλαβισμοῦ ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ παρεμβατισμοῦ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἰς τὴν φθίνουσαν τότε Ὁθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἀφ' ἔτέρου, διετάραξαν καὶ τὴν κανονικὴν καὶ τὴν ἑθναρχικὴν τάξιν τῶν ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὁρθοδόξων λαῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου τεχνηέντως καὶ μεθοδικῶς εἰσέδυσαν νέα ἑθνικά, πολιτικά, ἐκκλησιαστικά καὶ ὅμολογιακά ρεύματα.

Τὰ ἔντα τεράτων ηὐνόησαν καὶ ὑπέθαλψαν τὸ μικρόβιον τῶν ἔξενων προπαγανδῶν, αἱ ὁποῖαι συνηντήθησαν εἰς ἐν κοινὸν χαρακτηριστικόν: ἥσαν κατ' οὐσίαν ἀνθελληνικαὶ καὶ ἀντιπατριαρχικαὶ, ὅπως ὅλωστε καὶ μέχρι σήμερον συμβαίνει μὲ τὰς παντὸς εἰδους εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας προπαγάνδας.

Αὗται, λοιπόν, ἔπληξαν κυρίως τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου, ἥτοι τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Αἱ ἐπαρχίαι αὗται μαζὶ μὲ τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἐνσωματωθεῖσαι μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀποτελοῦν σήμερον τὰς περιλαλήτους μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν.

Αἱ θυσίαι καὶ αἱ ἀγωνίαι τῆς Μητρὸς Μεγάλης Ἐκκλησίας πρὸς διαφύλαξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καὶ τῆς ἑθνικῆς ἀκεραιότητος τοῦ

* Τὸ παρὸν ἀποτελεῖ εἰδικωτέραν ἐπεξεργασίαν τοῦ δοκιμαστικοῦ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ μαθήματός μου ἐνώπιον τῶν καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1973 ὑπὸ τὸν δοθέντα τίτλον. «Η ἀντιμετώπισις τῶν προπαγανδῶν τῶν Ἐτεροδόξων ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰώνος».

ποιμνίου τῶν μητροπόλεων τῶν σημερινῶν Νέων Χωρῶν, κατὰ τὴν κρισιμωτέραν περίοδον διεισδύσεως τῶν ξένων προπαγανδῶν, δηλαδὴ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, ἀποτελοῦν μίαν λαμπράν, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἀνεξερεύνητον, σελίδα τῆς ἴστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Κέντρου τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς προστασίαν τῶν ἐμπεριστάτων τούτων ἐπαρχιῶν ὑπῆρξεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, μοναδική, ἀποτελεσματική, καὶ ὑψίστης ἔθνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς σημασίας, ἐὰν ληφθῇ ὑπὸ δψιν τὸ γεγονός, ὅτι αἱ Νέαι Χῶραι τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν καὶ εἶναι τὸ προπύργιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ πάσης ἰδεολογικῆς ἢ βιαίας εἰσβολῆς, ἡ δὲ Θεσσαλονίκη τὸ Φανάρι τῆς ὁρθοδόξου πατερικῆς κληρονομίας, ὑπὸ τὴν στοργικὴν πάντοτε σκέπην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Νέας Ρώμης.

Καίτοι εἶναι ἀδύνατον εἰς μίαν πρώτην ἔρευναν νὰ ἀπαριθμηθοῦν, νὰ ἀναλυθοῦν καὶ νὰ ἀξιολογηθοῦν αἱ μέθοδοι ἐνεργείας καὶ δράσεως τοῦ Θρόνου, θὰ προσπαθήσω δῆμως, ἐπὶ τῇ βάσει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τῶν δσων ἔχω ὑπὸ δψιν μου πηγῶν, νὰ διαγράψω ἐν γενικαῖς συνοπτικαῖς γραμμαῖς τὴν πολιτικὴν τοῦ Πατριαρχείου πρὸς ἀνακούφιστν καὶ ὑποστήριξιν τῶν χειμαζομένων τούτων ἐπαρχιῶν.

”Οταν ὁ ἔρευνητής τοῦ θέματος τούτου μελετήσῃ τὴν ἀνταλλαγεῖσαν ἀνέκδοτον εἰσέτι ἀλληλογραφίαν μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, κατὰ τὴν ὑπὸ δψιν περίοδον, καὶ ἡ ὅποια σώζεται κυρίως εἰς τὸ Ἰστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ τὴν περιπτωσιακῶς ἐκδοθεῖσαν πρωτοβουλίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, θὰ διίδῃ τὴν πολιτικήν, τὴν ὅποιαν ἔχάραξεν ὁ Θρόνος ἐξωτερικῶς ἔναντι τῆς Ὅψηλῆς Πύλης, τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῶν ἐνδιαφερομένων χωρῶν καὶ ἐσωτερικῶς ἔναντι τῶν ἀναφυομένων ἀδυναμιῶν καὶ προβλημάτων, τὰ ὅποια ἔχρηζον ἀμέσου ἀντιμετωπίσεως πρὸς ἐσωτερικὴν ἀνασύνταξιν καὶ ἀνασυγκρότησιν τῶν περιφερειακῶν δυνάμεων τοῦ Θρόνου.

”Η ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου συνίστατο πρῶτον εἰς τὰς διπλωματικὰς παρεμβάσεις καὶ παραστάσεις πρὸς τὴν Ὅψηλήν Πύλην, δεύτερον εἰς τὰς συλλογικὰς διαμαρτυρίας κατ’ ἐντολὴν τοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Μ. Δυνάμεις ἀπ’ εὐθείας ἡ διὰ τοῦ Πατριαρχείου, τρίτον εἰς τὴν συνεργασίαν τοῦ Θρόνου μετὰ τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῶν χωρῶν ἐκείνων, αἱ ὅποιαι ἐνδιεφέροντο διὰ τὴν τύχην τῶν ὁμοεθνῶν των, ἡ τῶν προστατευομένων πολιτικῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου καὶ πνευματικῶν ὑπηκόων τοῦ Πατριαρχείου τῶν Ρωμαίων καὶ τέταρτον εἰς τὴν ἐπίσημον ἐνημέρωσιν τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης.

Ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Θρόνου συνίστατο πρῶτον εἰς τὸν συντονισμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως εἰς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου, ίδιᾳ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, δεύτερον εἰς τὴν πάσῃ θυσίᾳ διασφάλισιν τῆς ὀμαλῆς λειτουργίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ σχολικῶν ἰδρυμάτων μετὰ τῶν περιουσιῶν των εἰς τὰς ὁρθοδόξους κοινότητας, τρίτον εἰς τὴν συναντίληψιν καὶ περίθαλψιν τῶν δεινοπαθούντων τέκνων του εἰς τὰς εἰρημένας ἐπαρχίας καὶ τέταρτον εἰς τὴν ἐκχώρησιν διοικητικῶν πρωτοβουλιῶν εἰδικῶν εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς ἄμεσον ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως.

Θὰ ἀναλύσω τὰ ἐκτεθέντα βασικὰ μέτρα, ἐν πρὸς ἔν, ἐπιμένων κυρίως εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Πατριαρχείου.

Πρῶτον γενικὸν μέτρον ὑπῆρξεν ὁ συντονισμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως εἰς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας. Σώζονται πάμπολλαι πατριαρχικαὶ ἐγκύκλιοι, αἱ ὁποῖαι καθορίζουν ἐπακριβῶς τὴν ἀκολουθητέαν πολιτικὴν τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν, διὰ τῆς ὁποίας τὸ Πατριαρχεῖον θὰ ἀντέτασσε μίαν ἑνιαίαν καὶ αὐστηρὰν διοικητικὴν ὀντότητα καὶ ἐτοιμότητα πρὸς ἔξουδετέρωσιν τῶν ἔχθρικῶν σχεδίων δι’ ἀποδιοργάνωσιν καὶ διάλυσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ διοικήσει. Ἡ ἀποσύνθεσις αὕτη, ἐὰν ἐπετύγχανε, θὰ ἐπέφερεν ἀποκοπὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας ἀπὸ τὸ κέντρον, ἀπειθαρχίαν τῆς πρώτης πρὸς τὸ δεύτερον καὶ τέλος τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων διὰ τὸ Πατριαρχεῖον.

Ο Θρόνος, εἰς γνῶσιν τοῦ ὁποίου περιήρχοντο πληροφορίαι περὶ διοικητικῆς ἀδρανείας ἢ ὀρρυθμίας εἰς τινας ἐπαρχίας του, ἡξίου τὴν ἐφαρμογὴν σειρᾶς μέτρων πρὸς διασφάλισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ διοικήσει, τὰ ὁποῖα καθίστα γνωστὰ δι’ ἐγκύκλιων, ἐμπιστευτικῶν ἐκθέσεων, εἰδικῶν ἀποστολῶν καὶ ἄλλων ἐκπροσώπων, φίλων καὶ συνεργατῶν του.

Πρῶτον, συνίστα καὶ ἀπήτει ἐγρήγορσιν τῶν Ἱεροτάτων μητροπολιτῶν, ἐπισκόπων, ἱερέων καὶ λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῆς διοικήσεως καὶ προσφυγὴν ἐν ἀνάγκῃ εἰς τὸ κῦρος καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς Ἑκκλησίας. Οὕτω π.χ. εἰς ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς Ἀρχιερεῖς τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Ἐπαρχιῶν, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1901, τὸ Πατριαρχεῖον συνίστα τὰ ἔξης: «Φρονοῦμεν δτὶ ἡ παρὰ τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν ἀγίων ἀρχιερέων πνευματικὴ ἐπισκόπησις καὶ λοιπὴ διοίκησις αὐτῶν εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε δέον ἵνα περιβληθῇ ἀνάλογον τύπον καὶ χαρακτῆρα, ἥτοι μᾶλλον σύντονον καὶ συνετὸν καὶ συμφωνότερον πρὸς τὴν σοβαρότητα τῶν καιρῶν καὶ περιστάσεων... ἀξιοῦμεν καὶ παρὰ τῆς αὐτῆς Ἱερότητος ὅπως διατελῇ ἄγρυπνος τοῦ ποιμνίου αὐτῆς καὶ τῶν δικαίων καὶ συμφερόντων τούτου φρουρὸς καὶ ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ πολιτεύηται κατὰ τὰς ἴδιαιτέρας τῆς Ἑκκλησίας ὁδηγίας, χρῆσιν ποιουμένη μέτρων καὶ τρόπων ὀλως ἡπίων καὶ μὴ διδόντων

ἀφορμὴν εἰς μεμψιμοίριας καὶ ἐχθρικὰς λογομαχίας, ἐν ἀπορίᾳ δὲ προσφεύγῃ εἰς τὸ κῦρος καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς Ἐκκλησίας...»¹.

Ἄλλα, ἐκτὸς τῆς διοικητικῆς ἐγρηγόρσεως, τὸ Πατριαρχεῖον δι’ ἄλλων ἐγκυκλίων συνίστα καὶ ήξίου διπλωματικὴν συμπεριφορὰν καὶ ίκανότητα τῶν ἵεροτάτων μητροπολιτῶν ἔναντι τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν, ἐκ τῆς στάσεως τῶν ὅποιων πολλάκις ἔξηρτάτο ὁ σεβασμὸς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ ἡ ἀπομόνωσις τῶν ἀρνητικῶν ἐκείνων στοιχείων, τὰ ὅποια ἡμφεσβήτουν τὸ κῦρος ταύτης καὶ ἐπιθύμουν τὴν ἀποσύνθεσίν της πρὸς ἴδιον ὅφελος.

Οὕτω, εἰς μίαν ἄλλην ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς μητροπολίτας τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Θρόνου ἐν Μακεδονίᾳ, κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1902, τὸ Πατριαρχεῖον δίδει τὰς ἔξης ἐπιγραμματικὰς ὁδηγίας καὶ ἐντολάς: «...ἐν τούτοις οὐ πάντῃ περιττὸν ἐκρίναμεν, δρμηθέντες ἐκ λόγων ἐνδελεχοῦς καὶ συντόνου ἐκκλησιαστικῆς μερίμνης, ἵνα ἐπαναλάβωμεν ὅσα καὶ προλαβόντως ὑπετυπώσαμεν περὶ τῆς τηρητέας στάσεως ἐν ταῖς εἰπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε κρισίμοις νῦν περιστάσεσιν, ἃς διέρχεται αὐτόθι ἡ καθ’ ἡμᾶς Ἐκκλησία. Καὶ δή, συνιστῶτες καὶ αὐθὶς ἐκκλησιαστικῶς φυλακὴν μὲν ἄγρυπνον τῶν ποικιλοτρόπως ἐπιβουλευομένων θρησκευτικῶν ἡμῶν δικαίων, σύνεσιν δ’ ὅμως καὶ μετριοπάθειαν ἐν τῷ διεξαγομένῳ καθ’ ἡμῶν φανερῶς τε καὶ ἀφανῶς ἀγῶνι, ἵδιαν ποιούμεθα ὑπόμνησιν τῶν πρὸς τὰς ἐπιτοπίους ἀρχὰς σχέσεων, ἃς ὁφείλει περὶ πλείστου ποιεῖσθαι καὶ ἡ αὐτῆς Ἱερότης, θεραπεύουσα ταύτας ἐν δικαίῳ καὶ πρέποντι μέτρῳ καὶ ἔχουσα εὐμενῶς διατεθειμένους τοὺς πολιτικῶς προϊσταμένους ἐν ταῖς ἑκάστοτε ἀναφορούμεναις ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσεσι καὶ ἀνάγκαις... μὴ ἀγνοοῦσα ὅτι ἡ πρὸς τὰς ἐπιτοπίους ἀρχὰς συμπεριφορά, γεννῶσα πολλάκις παρερμηνείας καὶ προσωπικὴν κατὰ ἀρχιερέων ζητήματα, συντείνει εἰς παραγνώρισιν καὶ οὐσιωδῶν τῆς Ἐκκλησίας δικαίων παρ’ ἐκείνων, ὃν τὴν δυσμενῆ διάθεσιν οἴδασιν ἵνα στρέφωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ τῶν ἡμετέρων ἄδικοι ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι»².

Τρίτον σημεῖον, εἰς τὸ ὅποιον ἀπέδιδεν ἰδιάζουσαν σημασίαν τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Κέντρον πρὸς περιφρούρησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ διοικήσει, ἥτο ἡ πάσῃ θυσίᾳ μέριμνα τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν πρὸς καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος τῆς ὁμοφωνίας μεταξὺ ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινοτικῶν ἀρχῶν καὶ σωματείων τῆς ἔδρας τῆς Ἐπαρχίας καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιακῶν τμημάτων.

Πολλάκις εἰς τὸν κατὰ τῶν ξένων εἰσβολέων ἀγῶνα παρετηρήθη τὸ φαινόμενον τῆς διχονοίας μεταξὺ ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινοτικῶν ἀρχόντων μὲ δυσμενεῖς συνεπείας, ώς εἰκός, διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἐθνικὰ συμφέ-

1. Βλ. Ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὁδυνηρᾶς καταστάσεως, ἐν Κωνσταντινούπολει 1906, σ. 8.

2. Αὐτόθι, σ. 9.

ροντα. Έκτός τούτων, τὸ κῦρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ἐπλήττετο θανασίμως ἔνεκα τῶν ἐπεμβάσεων τῶν ἀλλοπίστων καὶ ἀλλοεθνῶν τοπικῶν ἀρχῶν, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐρίδων τούτων. Τοιαῦται ἕριδες ἐπεσυνέβησαν, κατὰ τὴν ὑπ’ ὄψιν χρονικὴν περίοδον, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν "Εδεσσαν, τὴν Βέροιαν, τὴν Στρώμνιτσαν, τὴν Γευγελῆ, τὴν Δοϊράνην, τὰ Βελεσσά καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἐμπεριστάτων ἐπαρχιῶν¹. "Ενεκα τούτων, καὶ πρὸς πρόληψιν παρεμφερῶν κρουσμάτων, τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Κέντρον, εἰς σχετικὴν ἐγκύκλιον ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1902, συνίστα «τὴν μεταξὺ ποιμένων καὶ ποιμνίου τελείαν ἀρμονίαν καὶ σύμπνοιαν καὶ τὴν ἐν ὁμοφωνίᾳ σύμπραξιν τῆς Ἱερᾶς μητροπόλεως μετὰ τῶν νομίμων κοινοτήτων σωματείων τῶν ἐν τῇ ἔδρᾳ καὶ τοῖς ἐπαρχιακοῖς τμήμασιν»².

Τέταρτον σημεῖον διοικητικῆς ἐνότητος, εἰς τὸ ὄποιον, ώσαύτως, ἀπέδιδεν ἰδιάζουσαν σημασίαν ὁ Θρόνος ἥτο τὸ ἡφαρμογὴ τῆς αὐτῆς τακτικῆς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀποδοχῆς τῶν Ἐτεροδόξων καὶ τῶν ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ Σχισματος εἰς τὸν κόλπους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπανερχομένων χωρίων μετὰ τῶν Ἱερέων αὐτῶν, τῶν ὅποιων τινὲς ἔχειροτονήθησαν ὑπὸ σχισματικῶν ἀρχιερέων.

Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἥτο τόσον ἀπλοῦν, μετὰ μάλιστα τὴν Σύνοδον τοῦ 1872, καθ’ ἣν ἐκηρύχθησαν Σχισματικοὶ οἱ ὄπαδοι τῆς βουλγαρικῆς Ἱεραρχίας³, καὶ μέχρις δριστικῆς λύσεως τοῦ ζητήματος, τὸ Πατριαρχεῖον ἐν τῇ μεγαθυμίᾳ του συνέστησεν ἀνοχὴν καὶ ἐπιείκειαν.

Θεωρῶ πολὺ σημαντικὴν τὴν σχετικὴν περικοπὴν ἀντιγράφου ἐπιστολῆς τῆς Ἀρχιγραμματείας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐνδεικτικὴν τῆς ἀμέτρου ἀγάπης, συνέσεως καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ἐν τῇ Ὁρθοδόξᾳ ἀποστολῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, διὸ καὶ τὴν ἐπαναλαμβάνω αὐτολεξεῖ:

«Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπιστολῆς τῆς Ὅμητέρας Πανιερότητος καὶ ἄλλων τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου ἐπιστολῶν ἐνέκρινεν ἵνα διὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος ληφθῶσι πρότερον ὑπ’ ὄψιν πᾶσαι αἱ ὑπάρχουσαι σχετικαὶ ἐκθέσεις ἐπὶ τοῦ προκειμένου προηγουμένων ἐτῶν καὶ εἴτα γένηται ἡ προσήκουσα περὶ τούτου σκέψις καὶ ἀπόφασις λαμβάνουσα ὅμως ὑπ’ ὄψιν ὅτι ἐπείγει ἡ παροχὴ πληροφοριῶν, ἀνεθέτο μοι ὅπως συστήσω τῇ

1. Βλ. σχετικῶς τὴν «'Αλληλογραφίαν Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης μετὰ Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν» εἰς τὸ Ἰστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης εἰς τὸν φακέλους 58-311, ἐνθα σάξονται αὐθεντικαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἐρίδων εἰς τὰς μνημονεύθείσας ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας, ὡς καὶ τὴν εἰδησεογραφίαν εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» τῶν ἐτῶν 1900-1906.

2. Βλ. Ἐ πίσημα Ἑ γγραφα..., ἔ.α., σ. 10.

3. Μ. Γεδεών, Ἐγγραφα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος (1852-1873), Κωνσταντινούπολις 1908, σ. 407-408 καὶ 429-430.

‘Υμετέρᾳ Πανιερότητι, τοῦτο μὲν ἵνα προσωρινῶς, μέχρι δριστικῆς ἐπιλύσεως τοῦ ζητήματος, ἀνεχθῇ τὴν ἔνεκα ἀπολύτου ἀνάγκης καὶ τῆς ἐκ τῶν περιστάσεων πιέσεως δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν καὶ προσέλευσιν τῶν σχισματικῶν χωρίων, καὶ δηλώσῃ προφορικῶς τοῖς ὑπὸ σχισματικῶν χειροτονηθεῖσιν ἰερεῦσιν ὅτι δύνανται ἱερουργεῖν μέχρι λήψεως ὁδηγιῶν ἀπὸ μέρους τῶν Πατριαρχείων, τοῦτο δὲ ἵνα μὴ δεικνύῃ πολλὴν αὐστηρότητα σ̄σον ἀφορῷ τὴν μεταλλαγὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων τῶν προσερχομένων, τῶν ἰερῶν εἰκόνων καὶ τῶν τοιούτων, καθότι ἡ τοιαύτη αὐστηρότης, οὐ μόνον δὲν συνάδει πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ὑμετέρας Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ δύναται νὰ παράσχῃ ἀφορμὰς παραπόνων. Ταῦτα κατ’ ἐντολήν. 24 Μαΐου 1903»¹.

Τὸ τελευταῖον μέτρον, τὸ ὅποῖον ἐλάμβανε τὸ Πατριαρχεῖον, πρὸς διάσωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ διοικήσει ἥτο ἡ ἄμεσος ἀποδοχὴ παραιτήσεως ἢ μεταθέσεως καὶ ἀνακλήσεως τῶν μὴ συμμορφουμένων ἀρχιερέων ἢ ἀστόχως ἀνταποκρινομένων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν χαλεπῶν ἐκείνων καιρῶν, καὶ ἡ τοποθέτησις ἄλλων δραστηρίων.

Τοιαῦται διαδοχαὶ καὶ μεταθέσεις εἰς τοὺς θρόνους τῶν ἐμπεριστάτων ἐπαρχιῶν ἐγένοντο ἴκαναί, ὅπως π.χ. εἰς τοὺς θρόνους Καστορίας, Γρεβενῶν, Βοδενῶν, Πολυνανῆς, Κίτρους, Πρεσπῶν, Στρωμίτσης, Βελεσσῶν, Δράμας, Μελενίκου καὶ ἄλλαχοῦ κατὰ τὴν ὑπὸ δψιν περίοδον καὶ ἀπεδείχθησαν λίαν εὐεργετικαὶ τότε, ἀλλὰ καὶ ὀνέκαθεν αἱ διαδοχικαὶ ἀλλαγαὶ καὶ μεταθέσεις, ὅταν ταράσσεται ἡ ἐνότης ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει, ἀποδεικνύονται ἀναγκαῖαι καὶ ἐπωφελεῖς, προβλεπόμεναι ἄλλωστε ὑπὸ τῶν ἰερῶν κανόνων.

Δεύτερον γενικὸν μέτρον ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου κατὰ πασῶν τῶν προπαγανδῶν τῶν ἐτεροδόξων ἥτο ἡ πάσῃ θυσίᾳ διασφάλισις τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ σχολικῶν ἰδρυμάτων μετὰ τῶν σχετικῶν περιουσιακῶν στοιχείων.

Αἱ προπαγάνδαι τῶν ἐτεροδόξων, εἴτε αὗται εἶχον ἐθνικιστικὸν χαρακτῆρα, ὅπως ἡ βουλγαροεξαρχική, ἡ Σερβική καὶ ἡ Ρουμανική, εἴτε ὁμολογιακὸν καὶ θρησκευτικόν, ὅπως οἱ προτεστάνται Εὐαγγελικοί, οἱ Παπικοί καὶ οἱ Οὐντῖται, ἔπληττον, πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ διοικήσει, καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ παιδείᾳ. Ἐχρησιμοποιούν τὸ χρῆμα, τὴν ἔξωτερικὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἔξεμαίευν τὴν ὑπὲρ αὐτῶν εὐμένειαν τῶν τοπικῶν ἀρχῶν διὰ νὰ ἐπιτύχουν ἐκ τῶν ἔνδον παντὸς εἴδους ἀναταραχᾶς εἰς τὴν λατρευτικήν, τὴν πνευματικήν καὶ τὴν σχολικήν ζωὴν τῶν ὁρθοδόξων κοινοτήτων πρὸς ἴδιον ὅφελος.

Τὸ πλέον σύνηθες φαινόμενον κατὰ καὶ μετὰ τὰς ταραχὰς ἥτο νὰ κλείσουν κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Κράτους τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ πνευματικὰ ἰδρύ-

1. Βλ. Ἐπίσημα ἔγγραφα..., ἔ.ἄ., σ. 10-11.

ματα, νὰ ἀμφισβητήται ἡ περιουσιακὴ κυριότης αὐτῶν καὶ νὰ διεξάγεται ἔνας μακροχρόνιος καὶ πολύπλοκος δικαστικὸς ἀγών, μετὰ τὸν ὁποῖον τὰ ἴδρυματα ταῦτα περιήρχοντο εἴτε εἰς χεῖρας τῶν Ἐτεροδόξων εἴτε τῶν Ὁρθοδόξων μὲ τὴν παράλληλον ὅμως ὑποχρέωσιν εἰδικώτερον ὡς πρὸς τοὺς λατρευτικοὺς χώρους τῆς «ἐναλλάξ» χρήσεως τούτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπέριπτον οἱ Ὁρθόδοξοι, ἢ ἐπὶ χρόνια πολλὰ ἔμενον τὰ ἴδρυματα ταῦτα ἄχρηστα¹.

Τὰ ἐπὶ μέρους μόνιμα μέτρα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς διασφάλισιν τῆς λατρείας, τῆς πνευματικῆς καλλιεργείας καὶ τῆς παιδείας, εἶναι τὰ ἔξης:

Πρῶτον: Οὐδεὶς ἐπετρέπετο συμβιβασμὸς Ὁρθοδόξων μετὰ οίασδήποτε ἀποχρώσεως Ἐτεροδόξων, ιδίᾳ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐναλλάξ χρήσεως τῶν λατρευτικῶν χώρων. Τοῦτο ἐδημιούργει θρησκευτικὸν φανατισμόν, λίαν ἀναγκαῖον εἰς τοὺς δυσκόλους ἐκείνους καιρούς. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Πατριαρχείου ἐπροτίμων νὰ λατρεύουν τὸν Θεόν τῶν πατέρων των εἰς τὴν ὕπαιθρον, ἀσχέτως καιρικῶν συνθηκῶν, ἢ εἰς τὰ σχολεῖα καὶ τὰς οἰκίας των, παρὰ νὰ δεχθοῦν τὴν ἐναλλάξ χρῆσιν τῶν ἵερῶν των².

Τὸ μέτρον τοῦτο εἶχε ψυχολογικὸν καὶ θεολογικὸν συγχρόνως χαρακτῆρα, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκρατεῖτο ἡ κοινότης ἡνωμένη ἐν τοῖς δεινοπαθήμασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἀπορρίψεως οίασδήποτε ἐννοίας συμπροσευχῆς ἔστω καὶ διὰ τῆς συστεγάσεως διεστέλλοντο αἱ ἔννοιαι τοῦ ὁρθοδόξου καὶ τοῦ αἵρετικοῦ οὕτω δὲ ἐκαλοῦντο τότε δλῶν τῶν ἀποχρώσεων οἱ ἐτερόδοξοι. Αἱ ἔννοιαι δὲ αὗται εἶναι βαθέως ριζωμέναι εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ θρησκευομένου λαοῦ.

Δεύτερον: Τὸ Πατριαρχεῖον εἰς οίανδήποτε περίπτωσιν ἀνωμαλίας περὶ τὴν λατρείαν, τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἐν γένει πνευματικὴν προκοπὴν καὶ τῆς μικροτάτης κοινότητος τῆς πνευματικῆς του ἐπικρατείας διέτασσε πλήρη ἔρευναν ἀπὸ μέρους τῶν ἀρχιερέων, τῶν ἵερέων, τῶν κοινοτικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν. «Οταν δὲ συνεκέντρωνεν δόλο τὸ σχετικὸν ὑλικόν, καὶ ἥτο πάντοτε ἀκριβῶς ἐνημερωμένον ἔναντι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πολὺ περισσότερον ἀπὸ δότι αἱ τοπικαὶ τῆς ἀρχαὶ, ἐνήργει ταχέως πρὸς διοικητικὴν ἢ δικαστικὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ θέματος. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐδικαιώνετο, εἰς ἄλλας δὲ ὅχι.

Τρίτον: Εἰς περιπτώσεις, καθ' ἄς αἱ ἐνέργειαι τοῦ Πατριαρχείου ἀπετύγχανον ἢ ἐβράδυνον νὰ τελεσφορήσουν, τότε ἐπεστράτευε τοῦτο τὰς ἐσωτερικὰς δυνάμεις του. Δι' οἰκονομικῆς συμπαραστάσεως τοῦ ἰδίου, τῶν ἐπι-

1. Βλ. π.χ. Ἀθ. Αγγελόπουλος, Αἱ ἔναλλοι πολιτισμοί, Αἱ ἔναντι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πολυανής κατά τὴν περίοδον 1870-1912, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 21 κ.έ.

2. Αὐτόθι, σ. 26-27.

τοπίων κοινοτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων, ὡς καὶ τῶν ὄμόρων πρὸς αὐτοὺς δυνάμεων, ἐπανέφερε τὴν τάξιν. Τοιουτοτρόπως ἴδρυθησαν νέοι ναοί, σχολεῖα, ἢ ἐνοικιάσθησαν ἄλλα οἰκήματα, διωρίσθησαν διδάσκαλοι ἢ ἐτοποθετήθησαν ἵερεῖς, ἡγοράσθησαν βιβλία, ὡργανώθησαν σύλλογοι καὶ σωματεῖα πρὸς ἔχυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν τῆς λατρευτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τῶν χειμαζομένων ἐπαρχιῶν καὶ κοινοτήτων.

Τέταρτον: Πρὸς μόνιμον ἀντιμετώπισιν τοῦ λατρευτικοῦ καὶ ἐκπαιδευτικοῦ ζητήματος, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἐνετάθησαν αἱ ξέναι προπαγάνδαι κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ αἰῶνος μας, ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου, κατ' Ιούνιον τοῦ 1911, ἡ σύστασις τριῶν ἐπιτροπῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, Μοναστηρίῳ καὶ Ἀδριανούπολει πρὸς εἰσπραξίν ἐράνων διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν νέων ναῶν καὶ σχολείων εἰς τὰς κοινότητας ἐκείνας, αἱ ὅποιαι ἐστερήθησαν τούτων¹.

Πέμπτον: Ἐνισχύθη ὁ θεσμὸς τῶν ἀρχιερατικῶν ἐπιτρόπων εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα, τῶν περιοδευόντων ἱερέων, διδασκάλων καὶ ἄλλων πιστῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς πνευματικὴν καὶ ὑλικὴν ἐνίσχυσιν τῶν μικροτέρων κοινοτήτων, ἀσχέτως φυλῆς καὶ γλώσσης, ἀρκεῖ νὰ ἥσαν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου. Οὕτω, π.χ., πολλαὶ σερβικαὶ κοινότητες τῆς βορείου Μακεδονίας, ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου τελοῦσαι, ἐνισχύθησαν μεγάλως ὑπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Κέντρου καὶ τῶν οἰκείων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν πρὸς πνευματικὴν καὶ σχολικὴν προκοπήν των εἰς τὴν ἴδιαν αὐτῶν γλῶσσαν, παρὰ τὰς λυσσαλέας ἀντιδράσεις τῶν Ἐξαρχικῶν βουλγάρων².

Τρίτον γενικὸν μέτρον ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου ἦτο ἡ ρητὴ ἐντολή, κατὰ κόρον ἐπαναληφθεῖσα πρὸς τὰ ἐξηρτημένα αὐτοῦ ὅργανα, συμπαραστάσεως πρὸς τοὺς οίουσδήποτε δεινοπαθοῦντας ἐκ τῶν ξένων προπαγανδῶν, ἐν περιπτώσει δὲ ἀδυναμίας νὰ ζητῇται ἡ ἄμεσος συνδρομὴ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Κέντρου³.

Τέταρτον γενικὸν μέτρον ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου, λίαν

1. Αὐτόθι, σ. 21, σημ. 5.

2. Βλ. σχετικῶς A t h. A n g e l o p o u l o s, The relations between the Ecumenical Patriarchate and the Church of Serbia during the period 1885-1912, «Balkan Seudies» 13 (1972) 119-127.

3. Εἰς τοὺς φακέλους τοῦ Ἰστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης σώζονται πάμπολλαι ἀναφοραὶ καὶ ἄλλα ἐπίσημα καὶ ἀνεπίσημα ἔγγραφα, τὰ ὅποια ἀποδεικνύουν τὴν ἐξιδιασμένην μέριμναν καὶ στοργὴν τῆς Μητρός Μεγάλης Ἐκκλησίας πρὸς τὰ θύματα τῶν ξένων προπαγανδῶν ἐν Μακεδονίᾳ, Θράκῃ καὶ Ἡπείρῳ. Βλ. εἰδικώτερον τοὺς μνημονευθέντας ἡδη φακέλους 58-311, ἐνθα ἡ «Ἄλληλογραφία Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης μετὰ Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν». Πρβλ. Ἀθ. Ἀγελούλον, Τὸ Ἰστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 15 (1975) 361-365.

συνετὸν καὶ σκόπιμον, ὑπῆρξεν ἡ ἐκχώρησις διοικητικῶν πρωτοβουλιῶν εἰδικῶς εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς ἄμεσον ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως.

Ἡ μητρόπολις Θεσσαλονίκης, μὲ τὴν περὶ τὸν Παναγιώτατον μητροπολίτην Θεσσαλονίκης «Ἄγιαν καὶ Ἱεράν Ἐπαρχιακήν Σύνοδον» ὅπως καλεῖται αὐτῇ εἰς τὰ ἔγγραφα, ἐν ἵσχυει μέχρι τοῦ 1924, εἶχεν, ἐξ ἐπόψεως διοικητικῆς ἀποκεντρώσεως τοῦ Θρόνου, πατριαρχικὴν δομήν, ἥτο ἐν τοῖς πράγμασιν ἡ ἄλλη πλευρὰ τοῦ Πατριαρχείου, αὐτὸ τοῦτο τὸ Πατριαρχεῖον ἐν Θεσσαλονίκῃ. Αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν ἀποκομίζει ὁ μελετητὴς τῶν πηγῶν.

Τὸ Πατριαρχεῖον εἶχε πάντοτε ὑπὸ δύψιν τὸ ἐπίκαιρον καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς μητροπόλεως ταύτης ως κέντρου μεγάλην ἐπιρροὴν ἔχασκοῦντος ἐπὶ τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας. Διὰ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία εἶχεν εὐρείας καὶ εἰδικάς δικαιοδοσίας ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην διὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ βιλαέτια Ἀδριανούπολεως, Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου, ἡ μητρόπολις Θεσσαλονίκης μὲ τὸ ἡνζημένον συνοδικὸν κύρος της ἔξεπροσώπει πλήρως καὶ ἀπολύτως τὸ Πατριαρχεῖον εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐκ τῶν ξένων προπαγανδῶν προβλημάτων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ θρόνου εἰς τὰ τρία αὐτὰ βιλαέτια.

Αὐτὰ ἦσαν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ κυριώτερα μέτρα ἐσωτερικῆς ἀνασυγκροτήσεως τοῦ Πατριαρχείου πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν προπαγανδῶν τῶν ἐτεροδόξων εἰς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου.

Καὶ τώρα ἐρχόμεθα εἰς τὰ μέτρα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου. Ἐκ τῶν ὑπὸ δύψιν πηγῶν διαφαίνεται ὅτι στόχοι τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἦσαν: ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ως ἀλλόθρησκος Κυβέρνησις, οἱ διπλωματικοὶ ἐκπρόσωποι τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ τῶν ὄμόρων πρὸς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας βαλκανικῶν κρατῶν, καὶ ἡ διεθνὴ κοινὴ γνώμη.

Αἱ παρεμβάσεις καὶ παραστάσεις τοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἐγένοντο συνήθως δι’ ὑπομνημάτων, τακριρίων, ἐκκλήσεων, ἀναφορῶν καὶ διαμαρτυριῶν¹, εἰς κρισίμους δὲ περιστάσεις δι’ ἐπισκέψεων τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Δικαιοσύνης καὶ Θρησκευμάτων ἢ κατ’ εὐθεῖαν πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρην καὶ ἀκόμη εἰς τὸν Σουλτάνον.

Σκοπὸς τῶν παρεμβάσεων τούτων ἦτο ἡ ἀκριβῆς ἐνημέρωσις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης περὶ τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα ὑφίσταντο οἱ ὑπήκοοι τοῦ Πατριαρχείου ἐκ τῶν ἐτεροδόξων προπαγανδῶν, περὶ τῶν ὑποκινητῶν καὶ ὑπαιτίων αὐτῶν, ἐπὶ τῇ βάσει ἡλεγμένων στοιχείων, μὴ ἐπιδεχομένων ἀμφισβήτησιν, καὶ τέλος περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς προστασίαν τῶν ὑπηκόων του, ποὺ ἦσαν καὶ ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου.

1. Βλ. τοιαῦτα κείμενα εἰς Ἐπίσημα ἔγγραφα..., ἔ.ἄ., σ. 3-6, 11-20, 101-104.

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις ἐπείθετο, ἥρχετο εἰς συμβιβασμὸν καὶ ἀπεφάσιζε τὴν λῆψιν συγκεκριμένων δραστικῶν μέτρων, πλὴν ὅμως τὰ περιφερειακὰ ὄργανά της ἀπεδεικνύοντο ἀνίκανα νὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἀποφάσεις, διὰ ποικίλους λόγους. Ἡ διοικητικὴ περιφερειακὴ δργάνωσις τοῦ Πατριαρχείου εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἥτο πολλάκις ἀνωτέρα εἰς ἀποτελεσματικότητα καὶ εὐκινησίαν ἀπὸ ὅ,τι ἡ τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Δεύτερος στόχος διπλωματικῆς δραστηριότητος τοῦ Πατριαρχείου ἥτο ἡ ἐνημέρωσις τῶν ἐκπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων διὰ συλλογικῶν διαμαρτυριῶν καὶ ὑπομνημάτων περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου τῶν προπαγανδῶν¹. Σκοπὸς τῶν ἐνεργειῶν τούτων ἥτο κυρίως ἡ ἀνασκευὴ τῶν εἰς βάρος τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν ὑπηκόων του κατηγοριῶν τῶν δργάνων τῶν ξένων προπαγανδῶν.

Τρίτος τομεὺς διπλωματικῆς δραστηριότητος τοῦ Θρόνου ἥτο ἡ συνεργασία μετὰ τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἑλλάδος, τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, χωρῶν τῶν ὁποίων ὅμοεθνεῖς κατώκουν τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας.

Ἴδιαιτέρας σημασίας εἶναι ἡ συνεργασία μετὰ τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἑλλάδος, διότι αἱ προπαγάνδαι τῶν ἐτεροδόξων εἶχον κυρίως ἀνθελληνικὸν χαρακτῆρα, καὶ τοῦτο πολὺ φυσικόν, διότι εἰς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας ὁ ἔλληνισμὸς ἥτο ἀνθηρότατος, κύριον ἐμπόδιον τῶν εἰσβολέων. Ἄλλὰ ἡ συνεργασία αὕτη δὲν ἐσήμαινε πάντοτε καὶ ὅμοφωνίαν. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἡ πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου ἥρχετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος, ὅταν προεβάλλετο ἀκαίρως τὸ φαινόμενον τοῦ φυλετισμοῦ καὶ τοῦ στενοελλαδισμοῦ².

Ἐνδιαφέρουσα καὶ ἐποικοδομητικὴ ἥτο, ὡσαύτως, ἡ συνεργασία τοῦ Πατριαρχείου μετὰ τῶν ἐκπροσώπων τῆς Σερβικῆς Ἡγεμονίας καὶ Ἐκκλησίας³.

Ἄλλὰ προβληματικὴ ἥτο πάντοτε ἡ συνεργασία τοῦ Πατριαρχείου μετὰ τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, διότι τὰ γεγονότα ἀπεδείκνυν ὅτι οὗτοι εἰργάζοντο καὶ ἐπεθύμουν τὴν μείωσιν τοῦ κύρους τοῦ Πατριαρχείου, εἰσηγούμενοι εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἀναλόγως τῶν περιπτώσεων, τὴν ἀφαίρεσιν τῶν προνομίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, διὰ νὰ δυνηθοῦν εὐκολώτερον νὰ ἐπεκτείνουν τὰ προπαγανδιστικὰ δίκτυα

1. Βλ. τοιαῦτα κείμενα, αὐτόθι, σ. 14-18, 105-108.

2. N. Βλ. ἀ χ ο ν, Τὸ Μακεδονικὸν Ζήτημα ὡς φάσις τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος 1878-1908, Ἀθῆναι 1935, σ. 127-129.

3. Βλ. σχετικῶς Ἀ θ. Ἀ γ ε λ ο π ο ύ λ ο ν, Τὸ ἐπισκοπικὸν ζήτημα τῆς ἐπαρχίας Δεβρῶν καὶ Βελισσοῦ, «Μακεδονικά» 10(1970) 272-283. Τοῦ αὐτοῦ, The relations between the Ecumenical Patriarchate and the Church of Serbia... ἔ.ἄ.

των εις βάρος τῶν ἄλλων ἐθνικῶν ὁμάδων, ὑπηκόων τοῦ πνευματικοῦ κράτους τοῦ Πατριαρχείου. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας οἱ Πατριάρχαι εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας ὑπέβαλλον τὰς παραιτήσεις των καὶ ἐκήρυττον τὸ Πατριαρχεῖον καθ' ἄπασαν τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἐν διωγμῷ.

Τέλος, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐπεδίδετο εἰς ἀγῶνα διαφωτίσεως τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης ἐπὶ τῶν πραγματικῶν συνθηκῶν εἰς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας του. Τοῦτο ἐπραττεν, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ νὰ ἔξουδετερώσῃ τὴν συκοφαντικὴν καὶ ὅλως ἀδικον εἰς βάρος του ἐκστρατείαν τῶν ἐχθρῶν του εἰς τὰς πρωτευούσας κυρίως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ διὰ νὰ παράσχῃ τὴν πραγματικὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως πρὸς ἔξασφάλισιν ὑποστηρίξεως καὶ δημιουργίας εὐνοϊκοῦ ὑπὲρ Αὐτοῦ κλίματος, δόσον ἡδύνατο, μὲ τὸ ἡθικόν, πνευματικὸν καὶ κανονικὸν κῦρος, τὸ δόπιον διέθετε διεθνῶς¹.

Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων πατριαρχικῶν συνεντεύξεων, διακηρύξεων, ἀποστολῶν, μεγάλην ἐπιρροὴν ἔξήσκει ἡ ἔκδοσις εἰδικῶν Βίβλων, εἰς τὰς ὁποίας κατεχωροῦντο ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ ἐδίδοντο λεπτομερεῖς κατάλογοι καὶ στατιστικοὶ πίνακες. Μία τοιαύτη ἀντιπροσωπευτικὴ βίβλος εἶναι ἡ κατὰ τὸ 1906 ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπίσημα Ἐγγραφα περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὁδυνηρᾶς καταστάσεως».

Ἡ Βίβλος αὕτη διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον (σελ. 3-92) δημοσιεύονται ἔγγραφα περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος εἰς Μακεδονίαν, πατριαρχικὰ τακρίρια πρὸς τὴν Α.Υ. τὸν Μ. Βεζύρην καὶ τὸ Αὐτοκρατορικὸν Ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν Θρησκευμάτων, Ὑπομνήματα τῶν Μητροπολιτῶν πρὸς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Ὑπουργεῖον Δικαιοσύνης καὶ τῶν

1. Βλ. σχετικῶς τὸν Πρόλογον εἰς τὰ «Ἐπίσημα Ἐγγραφα περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὁδυνηρᾶς καταστάσεως», δόπιον ἔχει ὡς ἔξῆς: «Ἐπειδὴ πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν ἐν τῷ διεθνεῖ τύπῳ περὶ τῶν νῦν ἐν τῇ πολυπαθεῖ χώρᾳ τῆς Μακεδονίας ἔξελισσομένων γεγονότων καὶ περὶ τῶν πρώτων αἰτίων τῆς τοιαύτης καταστάσεως, πολλαχῶς δὲ ἡ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια διαστρεβλωθεῖσα κατεπνίγῃ ἐν τῇ δίνη τῶν παθῶν καὶ συμπαθειῶν, οὐ μήν δὲ ἀλλὰ καὶ μομφαὶ καὶ ὑβρεῖς κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς πνευματικῆς ἀρχῆς τῶν ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ Ὁρθοδόξων, βαρεῖαι ἀδίκως ὅλως ἔξηνέχθησαν ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων, διὰ ταῦτα πρὸς διαφώτισιν περὶ τῆς στάσεως καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν τῷ μακεδονικῷ ζητήματι, ἐκδίδοται ἡ βίβλος αὕτη, ἐν ᾧ ἐκ τῶν ἐπισήμων ἔγγράφων βλέπει ὁ βουλόμενος, οἴα μὲν καὶ ὅσα ὑπέστησαν δεινά οἱ ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διατελοῦντες ὁρθόδοξοι χριστιανοί, οἵαν δὲ νομοταγή καὶ φιλειρηνικήν στάσιν ἐτήρησε τοῦτο καθ' ἄπαν τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, τὴν τῶν πραγμάτων διευθέτησιν καὶ εἰρήνευσιν ἀπεκδεχόμενον, πρώτιστα μὲν παρὰ τοῦ εἰρηνάρχου Θεοῦ, είτα δὲ καὶ ἐκ τῶν κεδνῶν βουλευμάτων καὶ τῶν καταλλήλων ἐνεργειῶν τοῦ ἀνωτάτου τῆς χώρας Ἀρχοντος καὶ τῶν φίλων καὶ συμμάχων Αὐτοῦ Μ. Δυνάμεων».

Θρησκευμάτων, τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβευτὰς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τὸν Γενικὸν Ἐπόπτην τῶν Εὐρωπαϊκῶν Νομῶν, τοὺς Παρέδρους Αὐστρίας καὶ Ρωσίας καὶ πρὸς τοὺς Νομάρχας τῶν νομῶν Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου καὶ Ἀδριανουπόλεως, Ἀναφορὰς πρὸς τὴν Α.Α.Μ. τὸν Σουλτάνον, Ἀντίγραφα Ἐγκυκλίων πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν ἐμπεριστάτων ἐπαρχιῶν καὶ τέλος Ἐκθέσεις Μητροπολιτῶν περὶ τῆς ὁδυνηρᾶς καταστάσεως εἰς Μακεδονίαν.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐν λόγῳ Βίβλου δημοσιεύονται (σελ. 95-118) ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τοῦ βλαχικοῦ ζητήματος ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἡπείρῳ. Μετὰ τὴν «Προκήρυξιν τοῦ Βλαχικοῦ Κομιτάτου κατὰ τὸ ἔτος 1862 πρὸς τοὺς Ρουμάνους τῆς Ἡπείρου, Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἀλβανίας, καταχωροῦνται Ὅπουργικὸς Τεσκερές, Πατριαρχικὸν Τακρίριον, «Ὕπομνημα διαβιβασθὲν τοῖς πρεσβευταῖς Αὐστρίας, Ρωσίας, Ἀγγλίας, Γερμανίας, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀξιώσεων τῆς Ρουμανικῆς Κυβερνήσεως», Ἀναφοραὶ «Βλαχοφώνων διαμαρτυρομένων κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ρουμουνικῆς προπαγάνδας καὶ διὰ τὴν βίᾳ ἀπογραφὴν αὐτῶν ὡς Βλάχων», σχετικὰ τηλεγραφήματα καὶ Ἐκθέσεις Μητροπολιτῶν, διαφωτιστικαὶ τῆς ὁδυνηρᾶς καταστάσεως τῶν ποιμάνων τῶν ἔνεκα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας.

Τὸ τρίτον μέρος τῆς ἀξιολόγου ταύτης Βίβλου (α'-μγ') ἀποτελεῖ «Κατάλογον τῶν ὑπὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ Κομιτάτου δολοφονηθέντων ἐν Μακεδονίᾳ Ὁρθοδόξων» καὶ δὴ εἰς τὰς ἐπαρχίας, Πελαγονείας, Καστορίας, Πρεσπῶν, Μογλενῶν, Κορυτσᾶς, Θεσσαλονίκης, Σερρῶν, Δράμας, Μελενίκου, Στρωμνίτσης, Νευροκοπίου, Βοδενῶν, Ἀδριανουπόλεως, Λιτίτσης, Βιζύης καὶ Σωζουαγαθουπόλεως. Δίδονται συγκεκριμένα στοιχεῖα τῶν δολοφονηθέντων, ἥτοι δινοματεπώνυμον, πατρὶς ἢ διαμονή, ἐπάγγελμα ἢ κοινωνικὴ τάξις, τόπος φόνου, μήν, ἔτος, εἶδος φόνου ἢ ὄνομα ληστανταρτικῆς συμμορίας.

Τέλος, τὴν ὅλην Βίβλον κατακλείει «Στατιστικὴ ἐλληνοβλάχων, ρουμανιζόντων ἐλληνοβλάχων, τῶν σχολῶν τῶν τελευταίων τούτων, τῶν διδασκάλων καὶ τῶν ἐν ταῖς σχολαῖς ταύταις φοιτώντων μαθητῶν καὶ μαθητριῶν» (κδ'-μθ') καὶ δὴ εἰς τὰς ἐπαρχίας Πελαγονείας, Καστορίας, Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν, Μογλενῶν, Γρεβενῶν, Θεσσαλονίκης, Κίτρους, Μελενίκου, Βεροίας, Νευροκοπίου, Ἰωαννίνων, Μετσόβου, Βελεγράδων, Δυρραχίου, Βελλάς καὶ Κονίτσης, Σερρῶν, Ἐλασσῶνος καὶ Κορυτσᾶς.

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνωτέρω Βίβλου, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἔσχε μοναδικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης ἐπὶ τῶν πραγματικῶν ἐξελίξεων εἰς τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα κατὰ τὴν περίοδον τῆς διξυτέρας αὐτοῦ φάσεως, διλίγα μόνον ἔτη πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς εἰς τὸν ἐλληνικὸν κορμόν.

Κατακλείων τὴν συνοπτικὴν ἔρευναν ταύτην, θὰ προσπαθήσω νὰ ἐξαγάγω τὰ σχετικὰ συμπεράσματα.

1. Ἡ ἀντιμετώπισις τῶν προπαγανδῶν τῶν Ἐτεροδόξων ύπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ὡς εἴδομεν, δὲν ἐγένετο παθητικῶς ἢ ἔστω πλημμελῶς. Τὸ Πατριαρχεῖον ἐκήρυξε συναγερμὸν δλῶν τῶν δυνάμεών του, νομοκανονικῶν, διοικητικῶν, οἰκονομικῶν καὶ πνευματικῶν, πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως.

2. Τὰ κριτήρια ἀντιμετωπίσεως τῆς καταστάσεως ἥσαν πρῶτον κανονικά, δηλαδὴ ἢ πρόταξις εἰς τοὺς οίουσδήποτε εἰσβολεῖς, ἢ ἀδίκους φίλους ἢ συμβαλλομένους μετ' Αὐτοῦ οὐχὶ κοσμικῆς ἔξουσίας ἀλλὰ τοῦ αἰωνίου κύρους καὶ τῆς ἴσχυος τῶν ἵερῶν κανόνων, τοὺς ὅποιους δὲν ἡδύναντο νὰ ἀρνηθοῦν οἱ ὑπήκοοι του καὶ οἱ ὑποστηρικταὶ των εἰς τὰ ἄλλα ὁρθόδοξα καὶ χριστιανικὰ κράτη, καὶ δεύτερον διοικητικὰ καὶ ποιμαντικὰ-πνευματικά, δηλαδὴ ἢ στοργή, ἢ ἀγάπη καὶ ἡ πνευματικὴ ἐκκλησιαστικὴ διακονία, ἐμπράκτως ἐκδηλουμένη πρὸς ἄπαντας τοὺς ὑπηκόους τοῦ πνευματικοῦ του κράτους, ἀσχέτως φυλῆς καὶ γλώσσης. Μὲ τὰ κριτήρια ταῦτα ἀντιμετώπισεν ἀποφασιστικῶς τοὺς Ἐτεροδόξους εἰσβολεῖς καὶ ὑπέφερε τὰς παρεμβάσεις τῶν Ἰσχυρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς τὰ ἀνωτέρω, δέον ὅπως προστεθῇ ἡ ἰδιάζουσα πατριαρχικὴ διπλωματία καὶ ἱκανότης πειστικῆς διαφωτίσεως, ἄνευ τῶν ὅποιων θὰ ἦτο Ἰσως ἀδύνατος ἡ ἀξιοθαύμαστος ἀντιμετώπισις τῆς ὁδυνηρᾶς καταστάσεως εἰς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου κατὰ τὴν ὑπ’ ὅψιν χρονικὴν περίοδον διὰ τῶν δύο προαναφερθέντων μέσων, τὰ ὅποια συνιστοῦν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι σήμερον τὰς βάσεις τῆς πνευματικῆς ἀνὰ τὴν ὑφήλιον αὐτοκρατορίας του.

3. Αἱ περὶ τοῦ ἀντιθέτου ἀπόψεις, δτὶ δηλαδὴ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἡκολούθει οὐχὶ ἰδίαν πολιτικὴν πνευματικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἴσοροπίας ἀλλὰ πολιτικὴν τῶν διακρίσεων, δὲν εὐσταθοῦν. Ἡ Βουλγαρία, ἡ Ρουμανία, ἡ Σερβία καὶ ἡ ἀλβανικὴ ἐθνότης ἥσαν, περισσότερον ἡ πρώτη καὶ εὐκαιριακῶς αἱ ἄλλαι, σύμφωνοι εἰς τὴν ἀντίληψιν δτὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἰργάζετο διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐλληνικῆς ἐθνικῆς ἰδέας εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐλληνικαὶ κυβερνήσεις παρεπονοῦντο διὰ τὸ ἀντίθετον, διότι ἡ ἀρχὴ τοῦ Πατριαρχείου ἦτο δτὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν πρέπει νὰ φυλετίζῃ ἀλλὰ νὰ παρέχῃ εὐκολίας εἰς τοὺς ἀλλοφύλους δρθιδόξους ἰσοτίμως, ὅπερ καὶ ἐπραττε, ποτὲ δμως εἰς βάρος ἀλλης ἐθνικῆς ὁμάδος. Πλέον συγκεκριμένως, αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καὶ τῆς Ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος ὑπῆρξαν εἰς θεμελιώδη ζητήματα, νομοκανονικῆς ἰδίως ὑφῆς, δξύτατοι. Οἱ ἀπόλυτος σεβασμὸς καὶ ἡ πιστὴ ἐφαρμογὴ τῶν συμπεφωνημένων ἐπὶ νομοκανονικῶν θεμάτων καὶ παναρχαίων πατριαρχικῶν θεσμῶν ἀποτελοῦν ἀνυποχώρητον πατριαρχικὴν πολιτικὴν ἀρχῶν, τὰς δποίας ἀπολύτως

ἀπεδέχθη προσφάτως ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς συνταγματικῆς κατοχυρώσεως τὸ πρῶτον τῶν εἰς αὐτὰς ἀναφερομένων Συνοδικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καὶ τῆς Πατριαρχικῆς Πράξεως τοῦ 1928, μετὰ ἀπὸ μίαν δξεῖαν κρίσιν σχέσεων μεταξὺ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ ἀρχεπισκοπείας Ἱερωνύμου (1967-1973). Ὡς ἐκ τούτου, ἡ Μ. Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεπάθει, κατὰ τὴν ὑπ’ ὄψιν περίοδον ἀλλὰ καὶ πάντοτε προσπαθεῖ νὰ ἐφαρμόζῃ ἵδιαν πολιτικήν, ἡ ὁποία συνεπᾶς ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀπαρέγκλητον ἐξυπηρέτησιν τῆς οἰκουμενικῆς ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἀποστολῆς Της ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἴδιαι-τερα πνευματικὰ καὶ ἔθνικὰ συμφέροντα τῶν πνευματικῶν ὑπηκόων Της.

“Ιδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

RÉSUMÉ

Athan. Angelopoulos, Le Patriarcat oecuménique et ses relations avec les diocèses de la Grèce du Nord pendant le Combat Macédonien.

Le Patriarcat oecuménique contribua énormément à maintenir l'ordre ecclésiastique et l'intégrité nationale des ouailles des métropoles et épiscopats dans la partie européenne de l'empire ottoman pendant la période critique de l'introduction de la propagande étrangère durant le combat macédonien. Cette contribution constitue une des meilleures pages encore inexploitées de l'histoire du Patriarcat oecuménique.

Le chercheur put dégager de la correspondance, dont l'ensemble demeure encore inédit, entre le Patriarcat oecuménique et la métropole de Thessalonique, ainsi que des quelques passages qui avaient déjà fait l'objet d'une étude à part, la politique soutenue par ce centre ecclésiastique dans les affaires étrangères et intérieures.

La politique du Patriarcat oecuménique concernant les affaires étrangères visait en premier lieu les interventions diplomatiques et les prestances envers la Sublime Porte, et en second lieu les protestations collectives, encouragées par le Patriarcat, envers les Grandes Puissances de l'époque. Elle visait également la collaboration du Patriarcat avec les délégués diplomatiques des pays, intéressés par le sort de leurs compatriotes et était chargée de l'information officielle de l'opinion publique universelle.

La politique intérieure du Patriarcat visait en premier lieu l'accord des gouvernements ecclésiastiques dans les départements «ἐμπεριστάτων» du trône patriarchal, en particulier ceux de Macédoine et de Thrace; elle se préoccupait en deuxième lieu d'assurer un fonctionnement régulier aux établissements ecclésiastiques et scolaires dans les communes orthodoxes; cette politique soutenue par le Patriarcat s'occupait également des pauvres et infortunés des départements en question; elle favorisait d'ailleurs les initiatives d'ordre administratif qui serviraient à affronter les problèmes posés surtout dans la métropole de Thessalonique.

Le chercheur, après une analyse minutieuse des mesures prises par le Patriarcat oecuménique en faveur du peuple orthodoxe indépendamment de sa nationalité et sa langue, arriva aux conclusions suivantes: Le patriarcat avait fait à tous les moyens à savoir, canoniques, administratifs, pastoraux, dont il disposait et avait administré avec une diplomatie et un esprit lucide tous les problèmes. Ces critères ont toujours été la base du règne intellectuel du Patriarcat oecuménique de Constantinople dans le monde entier.